

MATURITNÝ OKRUH 5

LEXIKOLÓGIA

LEXIKOLÓGIA (z gr. *lexis* – slovo) je náuka o slove a slovnej zásobe (lexike).

SLOVO: základná jednotka slovnej zásoby, skupina hlások, ktorá má určitý význam (lexikálny a gramatický).

VECNÝ (LEXIKÁLNY) VÝZNAM SLOVA: vecný obsah slova, ktorý označuje jav skutočnosti. Slovo ho má vždy, nemôže bez neho existovať (napr. *lečo: jedlo z papriky, rajčín, vajec*).

GRAMATICKÝ VÝZNAM SLOVA: schopnosť slova vyjadriť gramatické kategórie (*lečo: stredný rod, singulár, nominatív*).

SLOVNÁ ZÁSoba – LEXIKA: je súhrn všetkých slov jazyka

1. **jadro slovnej zásoby:** tvorí ho asi 800 slov: *zem, voda, otec, sestra, slovo, jesť, spať* - sú to slová, ktoré sú najstaršie a najčastejšie sa používajú
2. **okraj slovnej zásoby:** je neustále v pohybe, vypadávajú z neho staré slová (*rytier, groš*) a vstupujú doň nové slová slovenského i cudzieho pôvodu, obsahuje slová, ktoré nie sú súčasťou bežného rečového prejavu a používa ich menšia skupina ľudí, nachádzajú sa tu zastarané slová, nové výrazy a štylisticky príznakové slová

AKTÍVNA SLOVNÁ ZÁSoba: patria do nej všetky slová, ktoré určitý človek používa

PASÍVNA SLOVNÁ ZÁSoba: človek slovám rozumie, ale v komunikácii ich nepoužíva, resp. používa málokedy

INDIVIDUÁLNA SLOVNÁ ZÁSoba: slovná zásoba jednotlivca – ovplyvňuje ju množstvo faktorov (vek, vzdelanie, zamestnanie)

ČLENENIE SLOV PODĽA LEXIKÁLNEHO VÝZNAMU

- a. **plnovýznamové – neplnovýznamové slová**
- b. **jednovýznamové slová:** majú len jeden význam, pomenúvajú jedinečný/neopakovateľný jav, väčšinou ide o neutrálne a odborné slová (*Jana, Adam, dial'nica, chrúst obyčajný, pravek, fotosyntéza*)

viacvýznamové slová: majú viac významov, najprv bol význam základný, potom vznikli ďalšie, odvodené, najmä na základe podobnosti – *oko*: orgán zraku, ale aj oko na rybárskej sieti, na pančuche, pávie oko, morské oko (pleso), *kohútik, list, hlava, koruna*

ČLENENIE SLOV PODĽA VZŤAHOV MEDZI LEXIKÁLNymi VÝZNAMAMI

- a. **homonymá:** rovnako znejú, majú rovnakú podobu, ale odlišný význam => *čelo* – časť hlavy, *čelo* – hudobný nástroj; *stopky* – hodinky i časť rastliny, *mat'* – matka i vlastniť
- b. **synonymá:** majú rovnaký význam, ale odlišnú podobu, výslovnosť => *smelosť* – odvaha, *ísť* – kráčať, bežať - utekať, *čudovať sa* – diviť sa, *žalár* – väzenie, *nepekňý* – škaredý, *skladba* – syntax, zbavujú jazykový prejav jednotvárnosti, častého opakovania slov
- c. **antonymá:** majú opačný význam => *čierny* – biely, *dobrý* – zlý, *mladý* – starý, *ľahko* – ťažko, *áno* – nie, *hore* – dolu; *odniesť* – priniesť, *láska* – nenávisť

!!!

univerbizácia = viacslovné pomenovanie zmeníme na jednoslovné pomenovanie

panelový dom – *panelák*

minerálna voda – *minerálka*

multiverbizácia = jednoslovné pomenovanie zmeníme na viacslovné pomenovanie

auto – *motorové vozidlo*

preskúmať – *uskutočniť prieskum*

POZNÁMKA: Tento maturitný okruh sa dá prepojiť aj s iným MO, ktorý sa tiež týka lexikológie.

DRÁMA AKO LITERÁRNY DRUH. DRAMATICKÉ ŽÁNRE.

- názov dráma pochádza z gréckeho slova *draó* – *činiť, konať*
- **dráma vznikla v starovekom Grécku z náboženských osláv Dionýza**, boha vína a vinohradníkov, ale aj úrody a plodnosti
- vývoj drámy pokračoval v stredoveku, v období renesancie a aj klasicizmu až po dnešné dni, v dnešnej dobe sa v dráme nachádzajú moderné prvky aj nové smery

Základné vlastnosti drámy:

dialogickosť – v dráme sú dominantné dialógy, ktoré sú dopĺňané monológmi

verš/próza – dramatický text môže byť písaný vo veršoch, môže mať podobu prózy, ale v oboch prípadoch je určený predovšetkým na divadelnú realizáciu (inscenáciu), dej sa odohráva pred očami divákov

sujetovosť – usporiadanie dejových zložiek v diele, autor môže meniť časovú postupnosť, ľubovoľne organizovať príbeh podľa dôležitosti udalostí

dejovosť – prítomnosť deja

prítomný čas – dráma predstavuje situáciu v prítomnosti, príznačná je teda preferencia prítomného času

dynamickosť

Základným znakom je neprítomnosť rozprávača. V antickej tragédii funkciu rozprávača plnil chór, v modernej dráme 20. storočia je niekedy prítomný aj rozprávač.

Autor svoju predstavu o mieste deja i o konaní a pohybe postáv naznačuje v autorskom komentári alebo v tzv. **scénických poznámkach**.

!!!

- *dráma aj lyrika vyjadrujú myšlienky, pocity, city a nálady postáv*
- *epika a dráma majú spoločnú prítomnosť deja (dejovosť)*

Vonkajšie členenie drámy:

dejstvá – časti hry oddelené spúšťaním opony, zväčša medzi dejstvami býva prestávka

scény – zmena dekorácií, osvetlenia aj hercov na javisku (t.j. zmenia sa všetky osoby)

výstupy – zmena počtu osôb

Vnútorne členenie drámy:

1. úvod (expozičia): predstavuje sa prostredie, prichádzajú postavy (náčrt ich povahových vlastností), naznačuje sa dej (možný konflikt)

2. zápleтка (kolízia): dej sa zauzľuže, objavuje sa udalosť alebo čin, ktorý skomplikuje vzťahy postáv

3. vyvrcholenie (kríza): konflikt v deji naplno vrcholí

4. obrat (peripetia): nečakaný obrat v deji, tzv. *retardujúci prvok*

5. rozuzlenie (katastrofa): tragické riešenie konfliktu alebo happy-end

DRAMATICKÉ ŽÁNRE

tragédia = vznikla v antickom Grécku, najstarší dramatický žáner

- individuálny alebo spoločenský konflikt
- boj jednotlivca alebo skupiny s nepriateľom, končí tragicky
- hlavnou postavou je výnimočný človek, ktorý sa často odmieta vzdať

komédia (veselohra) = vznikla v antickom Grécku

- jej cieľom je vyvolať smiech
- už základný konflikt je komický, lebo hrdina si buď určí nezmyselný cieľ alebo si zvolí neprimerané prostriedky na jeho dosiahnutie
- zobrazuje smiešnosť, komickosť a nezmyselnosť niektorých stránok ľudského života (predovšetkým negatívne vlastnosti človeka, záporné javy spoločnosti)

fraška: druh komédie, v ktorej prevláda situačná komika a zveličovanie

činohra = vznikla miešaním prvkov tragédie a komédie v 18. a 19. storočí

- má viac prvkov tragédie ako komédie, pretože je predovšetkým vážna, ALE nekončí tragicky
- zobrazuje vážne a aktuálne spoločenské problémy
- hrdinami činohry sú ľudia bežného života

muzikál = žáner hudobného divadla, ktorý je symbiózou textu, hudby, spevu a tanca

POJMY K MATURITNÉMU OKRUHU:

inscenácia: uvedenie dramatického diela na scéne, na realizácii sa podieľajú: režisér, herci, dramaturg, zvukári, kostyméri, osvetľovači, ...

premiéra: prvé slávnostné verejné uvedenie hry

derniéra: posledné uvedenie divadelnej hry

ABSURDNÁ DRÁMA = antidrám

- porušuje klasické požiadavky divadelnej hry = aby vyjadrila pocit nezmyselnosti ľudskej existencie

- dej hry **nenapreduje**, točí sa a vracia, **nie je súvislý, logický**
- **chýba zápleтка**, rozuzlenie, ale i charakteristika a motivácia konania postáv
- **nezmyselné dialógy !!!**, resp. **žiadna komunikácia medzi postavami**
- **opakovanie slov, viet, chaotické novotvary** = vyjadrujú neschopnosť dorozumieť sa
- je na divákovi, aby sa rozhodol, ako dráma skončí, donúti ho zamyslieť sa nad vlastnou existenciou

Významní slovenskí dramatici a ich kľúčové dielo

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ realizmus

- **ostrý kritik slovenskej pasivity a neochoty prijať kultúru a vzdelanie**

realistická dráma **Statky-zmätky !!!**

- **kritika vidiny bohatstva, ktorá ničí všetky vzťahy**

postavy: Ondrej Palčík a Mara, rodina Ľavkovcov a Kamenskovcov

- **Palčíkovci nahovoria Ľavkovcov, aby im dali syna Ďurka za vlastného** (nevládku už sami pracovať na svojom majetku), **oženia ho so Zuzkou** Kamenskou a mladomanželom **povedia, že všetko po ich smrti zdedia, Ďurove vzťahy sa nevyvíjajú dobre**, manželku si neváži, podvádza ju, stále chce, aby mu Palčík prepísal majetok (Palčíkovci nedodržia slovo, upodozrievajú Ďura, že ich okráda) → → → **tehotná Zuzka od Ďura odchádza a on si privádza domov Betku, Betka rovnako ako Ďuro myslí iba na peniaze a keď vidí, že mladík nezbohatne, opúšťa ho**

- v závere drámy vyženie Palčík Ďura z domu = **postava zostáva opustená** (naspäť ho totiž nechce ani Zuzka, ktorá radšej volí osud osamelej ženy s dieťaťom)

Písal ale aj veselohry, napr. Ženský zákon.

PETER KARVAŠ povojnová dráma

- **v drámach predovšetkým mravné problémy** ako je zneužívanie moci, ohrozenie ľudskej slobody a demokracie, sústreďuje sa na **otázky hľadania zmyslu života**

sociálna dráma **Antigona a tí druhí !!!**

- **o ľudoch v koncentračnom tábore, ktorí dokážu aj v najkrutejších podmienkach demonštrovať jednotu a postavajú sa proti nacistom**, na paralelu so Sofoklovou tragédiou *Antigona* poukazujú podobne znejúce mená, využitie chóru a najmä základný motív hry – porušenie príkazu (zákaz pochovať umučeného väzňa)

POZNÁMKA: V rámci tejto časti maturitného okruhu môžete spomenúť dramatické diela z iných MO.